

ЖЕР РЕСУРСТАРЫН БАШКАРУУНУН ЭФФЕКТИВДҮҮЛҮГҮН ЖОГОРУЛАТУУ
ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ
IMPROVEMENT OF EFFECTIVNESS FOR MANAGEMENT OF LAND RESOURCES

Аннотация: Бул макалада бүгүнкү күндөгү актуалдуу маселелердин бири болгон жер ресурстарын башкаруунун эффективдүүлүгүн жогорулатуу жолдору каралды. Азыркы учурда көптөгөн жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары өздөрүнүн бюджеттик бөлүгүн жер ресурстарын эффективдүү башкаруу аркылуу толтуруу мүмкүнчүлүктөрүнө ээ.

Түйүндүү сөздөр: эффективдүүлүк, жер ресурстары, жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу, башкаруучулук чечим, киреше, чыгаша.

Аннотация: В данной статье рассмотрены пути повышения эффективности управления земельными ресурсами как один из актуальных на сегодняшний день вопросов. В настоящее время многие органы местного самоуправления имеют возможность пополнить свою бюджетную часть за счет эффективного управления земельными ресурсами.

Ключевые слова: эффективность, земельные ресурсы, местное самоуправление, управленческие решения, доходы, расходы.

Abstract: This article is discussing today's enhancement efficiency of land resources management. At the present time, many of local self-government bodies are able to fulfill their budget through the effective management of land resources.

Key words: efficiency, land resources, local self-governance, management, income and expenditure.

Бүгүнкү күндө жер ресурстарын эффективдүү башкаруу бир гана жеке адамдын же жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын негизги маселелеринин бир болбостон, жалпы өлкөнүн негизги маселелеринин бири катары эсептелиүүдө [1]. Анткени жер ресурстарынын тартыштыгы бул маселени андан дагы курчутууда.

Жер ресурстарын башкаруунун эффективдүү системасын экономикалык, экологиялык, (экономикалык) уюштуруучулук-техникалык, маалыматтык жана социалдык түзүүчүлөр деп бөлүүгө болот. Жер ресурстарын башкаруунун экологиялык эффекти [2] башкаруу системасын өздөштүрүү мезгилине жараша пайда болушу мүмкүн. Ал биринчи аралыктык жана акыркы болушу мүмкүн: Биринчи эффект курап турган чөйрөгө терс таасир этүүлөрдү азайтуу жана анын абалын жакшыртуу болуп эсептелинет. Аралыктагы эффект – бул антропогендик чөйрөнүн жана табияттын уулануусун мүмкүн болгон минималдык нормага түшүрүү. Акыркы эффект – бул калктын жашоо деңгээлинин узактыгын жогорулатуу, адамдардын ооруларын азайтуу, өлкөдөгү улуттук дүң продуктуна жана коомдук өндүрүштүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу.

Ал эми жер ресурстарын башкаруунун экономикалык эффективдүүлүгү дегенде башкаруучулук ишмердүүлүккө кеткен чыгымдарга карата алынган экономикалык эффективдүүлүктүн сандык катышынын өз ара мамилесин өлчөөчү мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгын түшүнүүгө болот. Жер ресурстарын башкаруунун экономикалык эффективдүүлүгүнүн системасын абсолюттук (түз), иш жүзүндөгү жана эсептик деп бөлүүгө болот:

- Абсолюттук (түз) эффективдүүлүк башкаруучулук иш-аракеттен кайткан реалдуу экономикалык кайтарым катары аныкталат. Башкаруу системасынын абсолюттук эффективдүүлүгү экономикалык эффективдүү чечим кабыл алуунун кесепетинен алынган түз жана кыйыр натыйжалардан пайда болот.

- Иш жүзүндөгү эффективдүүлүк иш жүзүндө төмөн эффективдүүлүк алынган учурда, аны оңдоп - түзөө үчүн жер ресурстарын башкаруу системасын кайрадан киргизүү жана өздөштүрүү үчүн бир мезгилде жумшалган жана жылдык чыгымдар боюнча аныкталат.

- Эсептик эффективдүүлүк нормативдик көрсөткүчтөрдү эсепке алуу менен чыгымдардын саны жана курамы, ошондой эле келечекте анын өзүн-өзү актоосу менен аныкталат. Административдик, укуктук, уюштуруучулук, экономикалык жана башка себептерден улам кээде эсептик жана иш жүзүндөгү эффективдүүлүк дал келбей калат.

Жер ресурстарын башкаруу системасынын социалдык эффективдүүлүгү [3] – бул коомдун социалдык жактан өнүгүүсүн, калктын жашоо ишмердүүлүгүн жакшыртуу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү. Башкача айтканда, бул жерде коомдун социалдык жактан өнүгүүсү үчүн аймактарда шарттарды жаратып берүү эсептелинет.

Жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу же аймактык деңгээлде жер ресурстарын башкаруунун эффективдүүлүгүн төмөнкү формула менен эсептөөгө болот:

Эйкак тах (Ээкон; Эсоц Ээкол; Этехн; Эмаалымат), (1)

Бул жерде, Ээкон; Эсоц; Ээкол; Этехн; Эмаалымат – жер ресурстарын башкаруунун экономикалык, социалдык, техникалык жана маалыматтык эффективдүүлүгү.

Жер ресурстарын башкаруунун эффективдүүлүгүн баалоодо динамикалык фактордун таасир этүүсүн эске алуу керек, анткени башкаруу системасын жүзөгө ашырууда алгачкы коюлган өндүрүштүк-техникалык, экономикалык, экологиялык, социалдык жана башка чектөөлөр өзгөрүшү мүмкүн. Бүгүнкү күндө жогоруда айтылган факторлордун таасири астында коомдо тез өзгөрүүлөр байкалууда, ошол себептүү динамикалык факторлорду эске алуу керек.

Эффективдүүлүктү жер ресурстарын башкаруунун механизмдерин түзүү же тейлөөгө кеткен мамлекеттик чыгымдардын катышы менен башкаруучулук иш-чаралардын жыйынтыгында алынган кирешенин өз ара катышы аркылуу дагы эсептөөгө болот. Киреше бөлүгү жер ресурстарын колдонууну бузгандыгы үчүн айып төлөмдөрдөн жана башка кирешелерден топтолот.

Жер ресурстарын башкаруунун эффективдүүлүгүн аныктоонун мындай түрдөгү мамилеси ар дайым эле реалдуу кырдаалды баалоого көмөк көрсөтпөйт, анткени жер ресурстарын башкаруудагы эң маанилүү жана татаал аспект – бул жер-мүлк мамилелеринин субъектилерине түздөн-түз таасир этүүчү факторду аныктоо кыйын. Таасир этүү деңгээлин баалоо кырдаалды математикалык моделдештирүүнүн жардамында алынышы мүмкүн.

Жер ресурстарын башкаруунун экономикалык эффективдүүлүгүн баалоонун [4] көрсөткүчтөрү өз ара бири-бири менен байланышкан үч тайпага бөлүнүшү мүмкүн:

- башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүнүн акыркы жыйынтыктары;
- уюштуруучулук структуранын рационалдуулугу;
- жер ресурстарын башкаруу процессинин мазмуну.

Бул көрсөткүчтөрдүн системасын төмөнкү мүнөздөмөлөр менен толуктоого болот:

- башкаруу аппаратынын өндүрүмдүүлүгү – башкарууда бир кызматкер тарабынан иштелип чыккан же алынган маалыматтардын саны;

- үнөмдүүлүк – башкача айтканда, башкаруу аппаратынын кызматташуусуна кеткен чыгымдарды үнөмдөө (негизги чыгымдарга карата административдик-башкаруучулук аппаратка кеткен чыгымдардын катышы);

- ыңгайлуулук – чектелүү каражаттары колдонуу менен аныкталган убакыттын аралыгында коюлган маселени аткаруу мүмкүнчүлүгү. Ал нормативдик мөөнөткө карата иш жүзүндө аткарылган мөөнөттүн катышы, нормативдик чыгымга карата иш жүзүндө жумшалган чыгымдардын катышы менен аныкталат;

- теңдүүлүк – башкаруудагы максаттар менен функциялардын оптималдуу катышы, ал

аткарылуучу жумуштун татаалдыгынын жана көлөмүнүн нормативине карата конкреттүү жумушчулардын санынын катышы катары аныкталат.

Ошондой эле жер ресурстарын башкаруунун эффективдүүлүгүн төмөнкү жолдор:

- аткарылуучу иш-чаралардын мөөнөтүн кыскартуу;
- жумуш убактысындагы жоготууларды кыскартуу менен кызматкерлердин эмгек өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу;
- жүргүзүлүүчү башкаруучулук чечимдердин сапатын жакшыртуу;
- маалыматтарды кайра иштетүүнү автоматташтыруу, документтердин айлануусун рационалдаштыруу;
- аткарылуучу долбоор үчүн маалыматтарды топтоону жана талдоону өз учурунда камсыз кылуу менен башкаруунун оперативдүүлүгүн жогорулатуу;
- финансылык каражаттарды эффективдүү колдонуу;
- башкаруу аппаратындагы ашыкча бөлүмдөрдү жоюу жана андагы кызматкерлердин санын кыскартуу аркылуу дагы жогорулатууга болот.

Эффективдүүлүк коэффициенти $K_{эф}$ пландык (эсептик) төлөмгө $T_{п}$ карата иш жүзүндөгү жер төлөмдөрүнүн $T_{и}$ катышы катары аныкталат:

$$K_{эф} = T_{и} : T_{п}, (2)$$

Эффективдүүлүктүн коэффициентинин чоңдугу бирден чоң болгон учурда, ал жер ресурстарын башкаруунун эффективдүү системасын тастыктайт.

Ал эми жер курулуш жана жер өлчөө иштерин каржылоонун эффективдүүлүгүн [5] талдоо бул иштердин толук каржылануусун эсептөөдөн башталат. Каржылоонун толуктугун төмөнкү формула менен аныктоого болот:

$$T_{кар} = I_{кар} : P_{кар}, (3)$$

Бул жерде $T_{кар}$ - жер курулуш жана жер өлчөө иштерин каржылануусунун толуктугу;

$I_{кар}$ - иш жүзүндөгү каржылоонун көлөмү, сом;

$P_{кар}$ – пландаштырылган каржылоонун көлөмү, сом.

Жер курулуш жана жер өлчөө иштерине кеткен чыгымдардын эффективдүүлүгүн аныктоо үчүн каржылоонун эффективдүүлүгүн аныктоо керек, ал төмөнкү формула менен аныкталат:

$$Э_{кар} = T_{и} : I_{кар}, (4)$$

бул жерде $Э_{кар}$ - жер курулуш жана жер өлчөө иштерин каржылоонун эффективдүүлүгү;

$T_{и}$ - иш жүзүндө түшкөн жер төлөмдөрү, сом;

$I_{кар}$ - иш жүзүндөгү каржылоонун көлөмү, сом;

Кетирилген чыгымдардын эффективдүүлүгү жер курулуш жана жер өлчөө иштерин каржылоого кеткен чыгымдар канчалык деңгээлде эффективдүү жумшалгандыгын көрсөтөт жана төмөнкү формула менен аныктоого болот:

$$Э_{чыгым} = Э_{кар} - T_{кар} (5)$$

бул жерде $Э_{кар}$ - жер курулуш жана жер өлчөө иштерин каржылоонун эффективдүүлүгү;

$T_{кар}$ - жер курулуш жана жер өлчөө иштерин каржылоонун толуктугу.

Андыктан жогоруда айтылгандардын негизинде төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга болот: жерге болгон төлөмдөр жер ресурстарын башкаруунун экономикалык механизми болуп эсептелинет. Бюджетке түшкөн жер төлөмдөрүнүн санынан жана сапатынан жер-курулуш жана жер өлчөө иштерин каржылоо көз каранды. Демек, жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу жана башка органдардын башкаруу ишмердүүлүгүн жогорулатууга көмөк көрсөтүүчү механизмдердин бири катары жер ресурстарын башкаруунун эффективдүүлүгүн жогорулатууну кошууга болот.

Адабияттар:

1. Verburg, P. H., Erb, K. H., Mertz, O., & Espindola, G. (2013). Land System Science: between global challenges and local realities. *Current opinion in environmental sustainability*, 5(5), 433–437, <http://doi:10.1016/j.cosust.2013.08.001>
2. Peter H Verburg, Karl-Heinz Erb, Ole Mertz, & Giovana Espindola, (2013). Land System Science: between global challenges and local realities, *Current Opinion in Environmental Sustainability*, Volume 5, Issue 5, Pages 433-437, <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2013.08.001>
3. Ellis, E.A., & Porter-Bolland, L. (2008). Is community-based forest management more effective than protected areas?: A comparison of land use/land cover change in two neighboring study areas of the Central Yucatan Peninsula, Mexico, *Forest Ecology and Management*, Volume 256, Issue 11, Pages 1971-1983, <https://doi.org/10.1016/j.foreco.2007.07.036>
4. Pearce, D., (1987).Valuing natural resources and the implications for land and water management, *Resources Policy*, Volume 13, Issue 4, Pages 255-264, [https://doi.org/10.1016/0301-4207\(87\)90020-1](https://doi.org/10.1016/0301-4207(87)90020-1)
5. Cookson, R., Mirelman, A. J., Griffin, S., Asaria, M., Dawkins, B., Norheim, O. F., & J Culyer, A. (2017). Using Cost-Effectiveness Analysis to Address Health Equity Concerns. *Value in health: the journal of the International Society for Pharmacoeconomics and Outcomes Research*, 20(2), 206–212. <http://doi:10.1016/j.jval.2016.11.027>